
Strateški plan
razvoja opštine Bosansko Grahovo
za period 2005-2010

Sadržaj:

1. UVOD

2. ANALIZA STANJA

- I. GEOGRAFSKI POLOŽAJ
- II. DEMOGRAFSKA SLIKA I TRŽIŠTE RADA
- III. EKONOMSKA I BIZNIS SITUACIJA
- IV. INFRASTRUKTURA
- V. OBRAZOVANJE
- VI. ZDRAVSTVO I SOCIJALNA ZAŠTITA
- VII. KULTURA I SPORT
- VIII. LOKALNA UPRAVA I NJENI PARTNERI
- IX. SWOT ANALIZA
- X. IZJAVA O VIZIJI

3. STRATEŠKI PRAVCI

Uvod

Uzimajući u obzir ratna razaranja koja je opština Bosansko Grahovo doživjela, može se reći da Strateški plan razvoja opštine spada u one dokumente koji nude pozitivni pomak. On oslikava zbroj naših želja i nadanja kao i realnih mogućnosti oko izlaska iz kriznog perioda. Imajući u vidu da ova generacija nosi veliko breme tereta i odgovornosti u iznalaženju puteva izlaska iz izuzetno teškog ekonomskog, kulturnog, duhovnog i svakog drugog stanja, kreatori ovog plana su kroz mnogobrojne kontakte, sastanke i razgovore pokušali da rezimiraju sva moguća saznanja i da u Strateški plan razvoja unesu sve ono što je za opštinu Bosansko Grahovo neophodno i od izuzetne važnosti za njen oporavak.

U opštini Bosansko Grahovo došlo je do potpunog pada proizvodnje, nereda na tržištu, neracionalnog korišćenja prirodnih resursa, porasta nezaposlenosti a samim tim i porasta socijalno-ekonomskih problema, kao i u mnogim drugim opštinama i državama koje su se našle u procesu tranzicije. Ovakvo stanje proizvelo je potrebu za pronalaženjem načina konkretnog djelovanja te izradu programa koji bi u dogledno vrijeme riješio navedene probleme. Želje i interesi svih subjekata na prostoru opštine Bosansko Grahovo predočene su u dokumentu koga smo definisali kao Strateški plan razvoja opštine Bosansko Grahovo za period od 2005-2010 godine. U ovom dokumentu ukazuje se na elemente koji su od velikog interesa za ukupan društveno-ekonomski razvoj opštine Bosansko Grahovo. Sveobuhvatnom analizom želimo stvoriti kvalitetnu osnovu za iznalažnje najracionalnijih kratkoročnih i dugoročnih rješenja društveno ekonomskog razvoja Bosanskog Grahova polazeći od racionalnog korišćenja prirodnih i drugih prednosti ove opštine.

Ovaj dokument je rezultat rada Komisije za planiranje opštinskog razvoja, OSCE-a, nevladinih organizacija, lokalnih organa vlasti, omladine i drugih relevantnih faktora. Njegov cilj je da ukaže na jasan pravac i pokuša identifikovati smjernice za budući razvoj ove lokalne zajednice.

Opštinsko vijeće je, na prijedlog načelnika, na sjednici održanoj 13.02.2004.god. formiralo tim za izradu strateškog plana razvoja opštine Bosansko Grahovo.

Ovaj tim je prošao nekoliko instruktivnih seminara, potom se pristupilo prikupljanju podataka i snimanju stvarnog stanja područja opštine da bi se utvrdilo kojim snagama raspolaže opština Bosansko Grahovo, koje su slabosti, mogućnosti i prijetnje i na bazi tih analiza sačinio konačan tekst Strateškog plana razvoja opštine za period 2005-2010 godine.

I. Geografski položaj i prirodni resursi

I.1.) Geografski položaj opštine Bosansko Grahovo

Opština Bosansko Grahovo se nalazi u jugozapadnom djelu BiH i obuhvata površinu od 780 km². Teritorija opštine graniči sa opštinama Drvar, Glamoč, Livno i Kulen Vakuf u Federaciji i opštinama Srb, Knin i Kijevo u Republici Hrvatskoj, a od obale Jadranskog mora udaljena je svega 80 km (Šibenik).

I.1.1.) Značajne putne komunikacije

Prva velika cesta kroz grahovski kraj gradi se 47. i 48. godine nove ere. Na podlozi ove ceste austrougarske vlasti 1892. godine grade makadamsku cestu Strmica – Bosansko Grahovo – Drvar koja je 1975. godine asfaltirana i označena kao magistralni put.

Na području opštine izgrađeni su asvaltni magistralni putevi prema Kninu u dužini od 16 km, prema Drvaru 18 km i prema Livnu 36 km što ukupno iznosi 70 km magistralnog asvaltnog puta, a status magistralnog puta ima i makadamski put Resanovci – Lička kaldrma dužine 12 km. Skoro sva naseljena mjesta su asfaltnim putevima povezana sa centrom opštine ali su u lošem stanju. Kroz područje opštine Bosansko Grahovo prolazi željeznička pruga (područje Donji Tiškovac) Bosanski Novi – Knin dužinom 1700 m sa željezničkom stanicom u Bosanskom Drenovcu.

I.1.2.) Nadmorska visina

Područje opštine Bosansko Grahovo je okruženo planinama Uilica nadmorske visine 1602 m, Jadovnik 1650 m, Šator 1872 m i Dinara sa vrhom Veliki bat 1851 m. Između ovih planina smještena su dva kraška polja, Grahovsko polje nadmorske visine do 850 m, dužine 29 km a širine oko 4 km, i Livanjsko polje nadmorske visine od 700-800 m, površine oko 10.000 ha u prosjeku širine 8 km a dio koji pripada opštini Bosansko Grahovo je dužine oko 13 km. Centar opštine je nadmorske visine 860 m. Na području opštine trenutno ima 32 naseljena mjesta na nadmorskoj visini od 550 m (Mračaj) do 1200 m (Tičevo).

Vidi slike 1,2 i 3.

I.2.) Prirodni resursi opštine Bosansko Grahovo

Livanjsko i Grahovsko polje primjenom agrotehničkih sredstava mogu biti značajna osnova za poljoprivednu i stočarsku proizvodnju.

Na području Grahovskog polja značajno je nalazište gline za proizvodnju cigle i crijepa koje je eksploatisano više od 50 godina a danas nije u funkciji proizvodnje. Na području Livanjskog polja koje pripada opštini Bosansko Grahovo nalazi se značajno nalazište treseta, »Ždralovac« površine 10.000 ha čije se rezerve cijene na oko 3 miliona tona, najveće na području bivše Jugoslavije. Na bazi treseta 1972 godine podignut je jedan od najvećih rasadnika za proizvodnju šumskih sadnica i ukrasnih i dekorativnih vrsta u Evropi. Ispod naslage treseta značajna su nalazišta gline za proizvodnju

keramičkih pločica čiji kapaciteti nisu korišteni, te nalazište građevinskog pijeska čija eksploatacija je nekontrolisana i neplanska, te imovinsko pravno neuređena.

Područje opštine obiluje pašnjacima, livadama i šumom. Planina Šator zahvata površinu od 10.500 ha a pod šumom je 9.600 ha što govori o šumskom bogatstvu ovog kraja.

Na području opštine Bosansko Grahovo pod oranicama se nalazi 2755 ha, pod vrtovima 3 ha, pod voćnjacima 50 ha, pod livadama 11.262 ha, pod pašnjacima 33.019 ha, pod šumama 29.558 ha a neplodnih površina je 721 ha što ukupno iznosi 78.010 ha.

Vidi sliku 4. – tabelarni pregled površina po kulturama

Na planini Šator na visini 1488 m smješteno je Šatorsko jezero dugačko 337 m široko 127 m koje spada u red glečerskih jezera. Najveća dubina jezera 8 m. Voda je providna do dubine 4 m, tako da je vidljiv najveći dio jezerskog dna. Vidi slike 5 i 6.

Pored ovog jezera postoje još dva prirodna jezera, Pečenačko u Grahovskom polju i jezero u Nuglašici u Livanjskom polju, te dva vještačka jezera u Borovači i Preodcu koji mogu biti značajan potencijal za proizvodnju ribe.

Od šumskih vrsta prevladavaju bukva, smrča, jela i bor sa ukupnom površinom oko 30.000 ha. Zbog izobilja šumske vegetacije ovaj prostor je pogodan kao stanište raznih vrsta ptica, visoke i niske divljači te raznih vrsta glodara i gmizavaca.

Na području opštine se sije pšenica, raž, ječam i krompir pretežno za vlastite potrebe te je iz tih razloga obrađeno manje od 10 % obradivih površina.

I.2.1.) Pitka voda i izvori

Na području opštine Bos.Grahovo su značajne količine pitke vode - potok Gudaja (vidi sliku 7), izvor Unca, izvor u Pećima te izvori u selu Donji Tiškovac i Mračaj i drugi manji izvori te podzemni vodotoci - ali je opština nesnabdjevena pitkom vodom. U hidrografskom pogledu Grahovsko polje je podjeljeno na slivove Crnog i Jadranskog mora. Vododijelnica je u mjestu Begovac poznat u narodu pod nazivom Dijelovi. Riječica Struga, Unac i Gudaja pripadaju Crnomorskom slivu a riječica Korana i vode Livanjskog polja pripadaju Jadranskom slivu.

I.3.) Klima na području opštine Bosansko Grahovo

Po svom geografskom položaju opština Bosansko Grahovo iako blizu Jadranskog mora ima kontinentalnu klimu sa dugim i jakim zimama i kratkim i toplim ljetima. Ovo područje zbog svog položaja ima veoma veliki broj sunčanih dana u godini.

Prilog: Geografska karta opštine Bos.Grahovo.

II. Demografska slika i tržište rada

II. 1.) DEMOGRAFSKA SLIKA

II.1.1.) Istorija demografske slike lokalne zajednice

Austrijske su vlasti prije 125 godina (1879. godine) prvi put u Bosni i Hercegovini sprovele sistemski popis stanovništva. Poslije toga provedeno je još 11 službenih popisa po načelima moderne statistike: tri za vrijeme vladavine Austro-Ugarske (1885., 1895. i 1910), dva dvije u vrijeme Kraljevine SHS / Jugoslavije (1921. i 1931.) i šest za vrijeme bivše SFRJ (1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991.).

Opština Bosansko Grahovo je po popisu iz 1991.god. imala 35 naseljenih mjesta a površina opštine je iznosila 782 km². Srbi su živjeli u 34 naseljena mjesta a Hrvati u 5 naseljenih mjesta (podatak iz popisa 1991.godine).

Stanovništvo je izbjeglo usljed ratnih dejstava 1995. godine. Od 1995. – 1998. godine u našu opštinu su se useljavali stanovnici hrvatske nacionalnosti raseljeni iz drugih krajeva BiH.

II.1.2.) Prijeratni broj stanovništva - popis iz 1991.

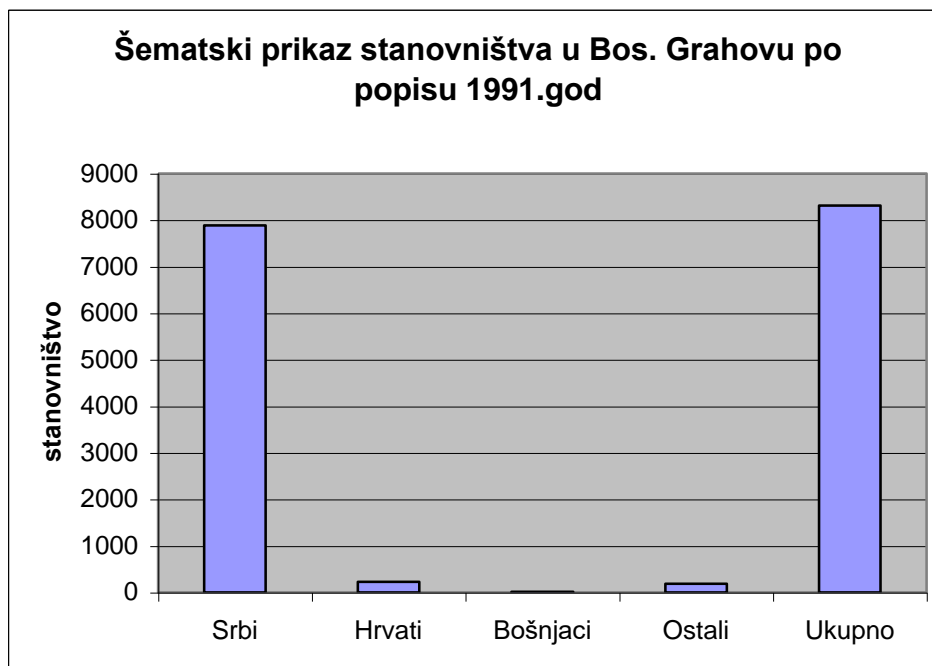
Broj stanovnika 1991.god. je 8311 od čega:

Srba 7888 ili 94,9%

Hrvata 226 ili 2,7%

Muslimana 12 ili 0,1%

ostalih 185 ili 2,2%

II.1.3) Nekadašnji privredni subjekti

Ukupan broj zaposlenih u Bosansko Grahovo do 1992. godine je bio 3250 radnika. Pored navedenog, seosko stanovništvo se bavilo stočarstvom i to uzgojem ovaca, krava, konja i manji dio uzgojem koza i svinjogojstvom.

Za vrijeme i nakon ratnih dejstava sve ovo je uništeno ili opljačkano i od navedenog potencijala nije ostalo ništa.

Do 1995. godine u Bosanskom Grahovu su postojali sljedeći privredni subjekti u državnom vlasništvu:

- Drvni kombinat (sa zaokruženom proizvodnjom finalne prerade namještaja koji je išao u izvoz SAD), broj uposlenih	611
- UNIS tvornica ležajeva, uposlenih	115
- Dom zdravlja sa apotekom , uposlenih	33
- Elektrodistribucija, uposlenih	28
- PTT sa poštama u Pećima , Crnom Lugu i Preocu uposlenih	20
- DPŠ " BOROVAČA ", broj uposlenih	410
- Treset prirodni humus, uposlenih	180
- Rasadnik , uposlenih	120
- Komunalno, uposlenih	6
- Opština , sud i policija, uposlenih	110
- Dom kulture sa radio stanicom , uposlenih	12
- Trgovina i ugostiteljstvo, uposlenih	315
- Ciglana, uposlenih	157
- Autoprevoz, uposlenih	120
- Borac tvornica obuće, uposlenih	405
- Veterinarska stanica , uposlenih	3
- Srednja , Osnovna škola i Dječije obdanište	40

II.1.4.) Povratak

Povratak stanovništva počeo je 1996. god. ali je bio slab pošto je 97% opštine razrušeno ratnim dejstvima. Ukupna industrija je uništena što ratnim dejstvima, što pljačkom imovine.

Broj povratnika na dan 31.12.2003. je 3279 a broj raseljenih lica je 179 što čini ukupno 3458. Broj prijavljenih koji bi željeli i morali da se vrate je oko 3150 te bi se dobio otprilike broj stanovnika iz 1991 god. Povratak prijavljenih nije moguće ostvariti pošto je porušenost stambenih objekata

jos uvijek 58,93%. Obnova bez pomoći međunarodne zajednice je nemoguća.

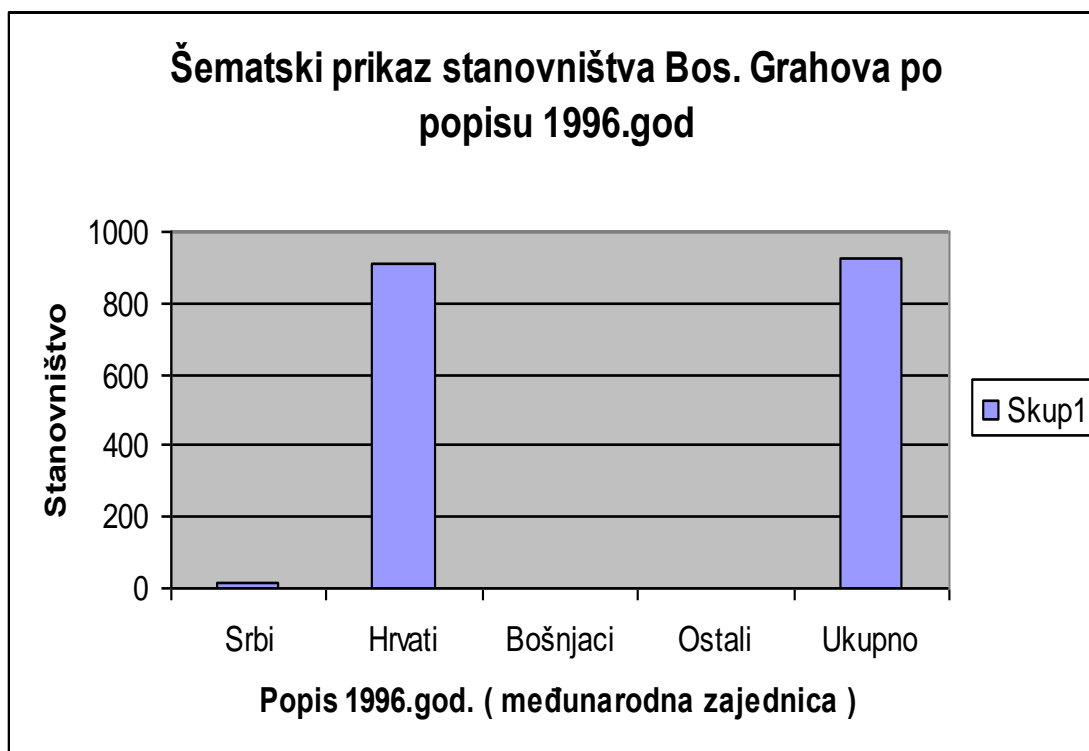
Prema podacima iz 1996. godine bilo je ukupno 926 stanovnika, i to :

(podaci dobiveni od Centra civilnih inicijativa)

Bošnjaka - 0,0 %

Hrvata - 98,6 %

Srba - 1,4 %

II.1.5) Ukupan broj stanovnika

Ukupan broj stanovnika na dan 31.12.2003. godine je 3458, od toga je raseljenih 179. Od toga ima:

Srba 3258

Hrvata 200

(izvor podataka opština – registracioni centar).

Broj raseljenih lica sa područja Bos.Grahovo čine 5032 i to srpske nacionalnosti. (izvor podataka - opština)

Od ukupnog broja stanovnika ima:

1158 žena

1280 penzionera

320 djece do 16 godina

795 omladine do 30 godina.

II.2.) TRŽIŠTE RADA

Radno sposobnih stanovnika je 1976 (podaci Zavoda za zapošljavanje). Broj prijavljenih u zavod za zapošljavanje je mali i ne odgovara stvarnom stanju pošto stanovništvo nema vjeru da će prijavom biti i zaposleno.

Sada je zaposleno 557 radnika od čega je prijavljeno 411 a na crno radi 114.

Broj prijavljenih 190 od čega 68 žene a samo 28 koristi zdravstveno osiguranje.

Struktura prijavljenih na birou za zapošljavanje je :

Visoka sprema	2 od čega žena	2
Visa	5 od čega žena	2
Srednja	56 od čega žena	20
KV	64 od čega žena	17
PKV	/	
NKV	63 od čega žena	27

-----
190 od čega žena 68

Procjenjuje se da ima oko 1600 radno sposobnih stanovnika koji nisu prijavljeni na biro rada. Njihovu kvalifikacionu strukturu je teško procijeniti jer nigdje nema kompletne evidencije.

Prije rata radna snaga je uvožena pošto su to tražili razvijena industrija i veliki prirodni resursi.

Sada dio zaposlenih dolazi iz centralne Bosne, Livna, Hrvatske, B. Luke... Povratnici nemaju priliku da se zaposle. Najveća prepreka zapošljavanju je devastiranost industrijskih objekata. Jedan od problema prilikom zapošljavanja je nezakonita privatizacija. Privatizacija je obavljena bez učešća stanovništva Bosanskog Grahova i bez uticaja opštine. Biro koji se nalazi u Livnu objavi da se nešto privatizuje u časopisima Mostara ili centralne BiH tako da lokalno stanovništvo nema uvid ni u to kada je objavljeno ni u kom časopisu. Ovako obavljena privatizacija je poslužila samo odabranim iz centralne Bosne i Hrvatske radi ostvarenja lične koristi a ne da bi se zaposlilo stanovništvo Bosanskog Grahova.

Lokalno stanovništvo je ugroženo i sa stanovišta medijske izolacije.

Zaposleni rade u šumskoj upravi, carini, distribuciji, PTT, policiji i privatnom sektoru (ugostiteljstvo i trgovina), mala i srednja preduzeća.

Potrebe za prekvalifikacijom i dodatnim školovanjem su velike. Neophodna je obuka radno sposobnog stanovništva za rad na računarima, obuka iz oblasti stranih jezika kao i prekvalifikacija prema trenutnim potrebama.

U našoj zajednici trenutno ne postoje istaknuti menedžeri obzirom da je sposoban menedžerski kadar raseljen. Oni žive i rade mahom u RS i Srbiji. U koliko se stvore uslovi za bolji materijalni život u opštini, mogao bi se očekivati povratak kvalitetnih menadžerskih kadrova.

III. Ekonomska i biznis situacija

III.1.) Nekadašnje stanje ekonomije

Prijašnja ekonomija Bosanskog Grahova bazirala se na drvnoj industriji kao okosnici privrednog razvoja. Drvni kombinat je uglavnom proizvodio rezanu građu J/S i bukve, bukovi parket (pareni i nepareni), te finalni proizvod kolonijal stolice na bazi bukovine. Godišnji prorez oblovine J/S i bukava je bio cca 45-50.000 m³. Broj zaposlenih je bio cca 611 radnika. Tržište za rezanu građu bukve uglavnom su činile Italija, Austrija, Poljska i još neke Evropske zemlje. Rezana građa J/S i parket uglavnom su tržište nalazili u Srbiji i Sloveniji. Finalni proizvod (kolonijal stolice) tržište je imao u SAD.

Eksploatacija treseta u dijelu Livanjskog polja koji pripada opštini Bosansko Grahovo sa godišnjom proizvodnjom od 60.000 t i brojem zaposlenih od 180 radnika, bila je značajan faktor za ekonomiju u opštini.

Šumskim bogatsvom gazdovalo je preduzeće DPŠ «Borovača» čija godišnja proizvodnja je bila cca 95.000 m³ drvnih sortimenata. Imalo je 410 zaposlenih radnika.

Rasadnik «Pržine» se bavio proizvodnjom sadnica svih vrsta četinarskog i određenih vrsta lišćarskog drveća. Broj zaposlenih je bio cca 120 radnika.

Tvornica cilindrično valjčanih ležajeva (UNIS) sa 115 radnika, tvornica obuće «Borac» sa cca 405 radnika, tvornica opekarskih proizvoda «Ciglana 27. juli» sa 140 radnika, Trgovačko-ugostiteljsko preduzeće sa 315 zaposlenih i preduzeće za prevoz putnika i robe «Prevoz» sa 120 zaposlenih radnika su preduzeća koja su, zajedno sa prethodno navedenim, činila glavni mehanizam prijašnjeg ekonomskog razvoja u opštini Bosansko Grahovo.

Glavne pogodnosti koje je lokalna zajednica pružila bili su bogati prirodni resursi i obezbijeđeno tržište.

III.2.) Stanje privatizacije

Proces privatizacije u opštini Bosansko Grahovo započeo je 22.10.2002.god. kako slijedi:

22.10.2002.god.   «DINARA» (bivše trgovačko preduzeće)

22.10.2002.god.   «Prevoz» (preduzeće za prevoz putnika i robe)

08.11.2002.god.	«Gradina» motel i Hotel «Sarajevo»
10.03.2003.god	PP «Željezarija» dio UTP «Dinara»
11.03.2003.god.	PP «Prodavnica br.10» dio UTP «Dinara»
11.03.2003.god.	PP «Bijela tehnika» dio UTP «Dinara»
11.03.2003.god.	«Konfekcija» dio UTP «Dinara»
11.03.2003.god.	PP «Tekstil» dio UTP «Dinara»
13.03.2003.god.	PP «Autodijelovi» dio UTP «Dinara»
16.06.2003.god	Tvornica cilindrično-valjčanih ležajeva
24.07.2003.god.	PP «Samoposluga» dio UTP «Dinara»
23.07.2003.god.	PP «Namještaj» dio UTP «Dinara»
23.07.2003.god.	PP «Pekara» dio UTP «Dinara»

Aktivnosti oko privatizacije ostalih privrednih subjekata se nastavlja (april 2004).

III.3.) Državna preduzeća

U opštini Bos.Grahovo u ovom trenutku nalazi se pet državnih preduzeća:

JP Hercegbosanske šume – šumarija Bosansko Grahovo,
 Rasadnik «Pržine»,
 Telekom,
 Elektrodistribucija,
 Prenos električne energije.

Obim poslova kod Elektrodistribucije i Telekoma ima umjereni trend rasta zato što u pojedinim MZ nisu uvedeni struja i telefon što je planirano da se obavi u toku ove i naredne godine . Obim poslova u Šumariji i Rasadniku će se kretati u prošlogodišnjim omjerima. Broj zaposlenih u Šumariji je 56 radnika, u Elektrodistribuciji 4 radnika, u Prenosu električne energije 4 radnika, i u Telekomu 4 radnika.

Opština nema skoro nikakve ingerencije nad ovim preduzećima. To se u prvom redu odnosi na nemogućnost zapošljavanja povratnika, neredovnost naplate šumske takse za korišćenje šumskog bogatstva itd.

III.4.) Ekonomska struktura postojećih privatnih biznisa

Privatna i privatizovana preduzeća postoje u sektorima ugostiteljstva, trgovine, separacije pijeska, proizvodnje ciglarskih proizvoda, mini pilane, stolarskih radnji i usluga brijačnice.

Malih preduzeća ima 17 (ugostiteljstvo, trgovina i stolarija),

Srednjih preduzeća ima 4 (separacija šljunka i pijeska za građevinarstvo) i 3 mini pilane.

Velikih preduzeća ima 1 (tvornica opekarskih proizvoda – Ciglana)

Vlasništvo tvornice treseta nije definisano, ta aktivnost je u toku.

Jasna sektorska klasifikacija preduzeća ne postoji. Poljoprivredom se bavi manji broj individualnih poljoprivrednih proizvođača. Industrijska proizvodnja je malo zapostavljena. Veći industrijski kapaciteti nisu u funkciji.

Najuočljiviji napredak u razvoju pokazuje firma «Separacija Pržine». To je firma srednje veličine koja se bavi proizvodnjom i separacijom građevinskog šljunka i pijeska. Rezultat ovakvog rasta može se tražiti u pojačanoj potražnji pijeska i šljunka vezano za rekonstrukcije devastiranih objekata. Uglavnom se radi o privatnom ulaganju.

Firme koje trenutno ne rade, odnosno koje su propale, su: Drvni kombinat (sada INN Bosansko Grahovo), Tvornica obuće «Borac» (devastirana tokom rata), «Prevoz» (prevoz putnika i robe - devastiran tokom rata), »Trgovačko–ugostiteljsko preduzeće» (devastirano tokom rata), IGM «Ciglana» (devastirana tokom rata, sada se vrši rekonstrukcija) te Tvornica cilindrično-valjčanih ležajeva UNIS (devastirana tokom rata i nakon rata opljačkana).

Drvni kombinat (sada INN Bosansko Grahovo), nije imao posljedica ratnih dejstava. Uglavnom je opljačkan nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i neriješenog vlasničkog statusa. Kapaciteti mehaničke prerade drveta bi se mogli uz određena ulaganja koristiti.

Jedina usluga koju opština može pružiti preduzećima je odobravanje zemljišta za formiranje novih malih i srednjih preduzeća. Postoje određene lokacije pogodne za njihovo formiranje i korištenje.

Na području opštine Bosansko Grahovo postoji udruženje «Mala privreda» osnovano sa ciljem da unaprijedi odnose i stvori povoljnije uslove za bavljenje trgovačkom, ugostiteljskom i zanatskom djelatnošću, koje je u prvim danima nakon registracije bilo dosta aktivno, da bi vremenom prešlo u stanje neaktivnosti. Trenutno između ovog udruženja i opštinske uprave ne postoji saradnja u smislu redovnih sastanaka, organizovanih foruma i sl. Osim ovoga, poslovno udruženje koje bi zastupalo interese preduzeća ne postoji, nema konsultantskih firmi koje bi pružale savjetodavne, finansijske, informativne ili pravne usluge, usluge usluge menadžmenta i marketinga, a nema ni Odjeljenja za ekonomski razvoj pri opštinskoj administraciji. Na nivou opštine nema raspoloživih kreditnih sredstava i dostupnost kapitala na lokalnom nivou je ravna nuli.

Firme trebaju razne vrste usluga počevši od zemljišta, finansijske potpore, edukacije radnika i sl.

Prema uvidu inspekcije nisu poznati slučajevi da na području opštine postoje neprijavljene firme, odnosno da postoji siva ekonomija.

III.5.) Tržišta na koja firme sa ovog područja izvoze svoje proizvode

Treset : Makedonija , Hrvatska i domaće tržište.

Pijesak i šljunak : uglavnom domaće tržište.

Šumarija : uglavnom na domaće tržište.

Rasadnik : isključivo na domaće tržište.

III.6.) Korištenje prirodnih resursa (šuma)

Prema najnovijim saznanjima, gazdovanjem šumama se neracionalno postupa. Ovo se može preduprijeti izmjenom dijelova zakona o šumama, odnosno dati veće ovlasti opštinama oko gazdovanja šumama.

IV. Infrastruktura

IV.1.) Saobraćaj

Opština Bosansko Grahovo nalazi se na raskršću magistralnih puteva Bosansko Grahovo – Drvar, Bosansko Grahovo – Livno i Bosansko Grahovo – granični prelaz Strmica (Hrvatska). Ovi putevi su u relativno dobrom stanju. Lokalni putevi (Crni Lug – Bastasi, Bosansko Grahovo – Preodac, Peći – Zebe) su u izuzetno lošem stanju.

Organizovan javni prevoz građana na području opštine ne postoji.

IV.1.1.) Stanje puteva na području opštine

Kroz opštinu Bosansko Grahovo prolaze dva magistralna putna pravca: Bosanski Petrovac – Drvar - B. Grahovo - Knin, B. Petrovac – Drvar - B. Grahovo - Livno. Putevi su u zadovoljavajućem stanju zahvaljujući redovnom održavanju istih od strane Livno puteva.

Lokalna putna mreža na području opštine je u veoma lošem stanju. Puteve niko ne održava i prepušteni su zubu vremena – svakodnevno propadaju. Također, ratna dejstva na području opštine su ostavila vidnog traga na putevima koja su povezivala bosanskograhovske MZ sa opštinskim središtem.

Regionalni put Bosansko Grahovo - Preodac u dužini od 25 km nalazi se u veoma lošem stanju, naročito na potezu V.Tičevo - Preodac. Sem ratnih dejstava, navedeni putni pravac dodatno urušava svakodnevna devastacija šumskog bogatstva na tim lokacijama.

Putni pravci Zebe - Peći, C. Lug - Bastasi u dužini od 15 km (prije rata svi asfaltirani) nalaze se u veoma lošem stanju što se odražava i na pones povratka na navedena područja. Sanacijom navedenih puteva stvorile bi se petpostavke za masovniji povratak prijeratnih stanovnika.

Na prostorima opštine Bosansko Grahovo ima dosta nekategorisanih i makadamskih putnih pravaca koji su u veoma lošem stanju, što je naročito

karakteristično za visinske djelove opštine /Preodac, Stozista/ kao i nekoliko makadamskih puteva kojima su povezana naselja u MZ C.Lug.

Prilikom planiranja razvoja putne mreže na prostorima Bosanskog Grahova treba ozbiljno razmisliti i o naselju Donji Tiskovac kao i selu Uništa.

IV.1.2.) Aerodrom

Najbliži aerodrom opštini Bosansko Grahovo je zračna luka Split.

IV.1.3.) Željezničke komunikacije

Opština ima jedan dio unske pruge u naselju Donji Tiškovac pod svojom ingerencijom. Najbliža željeznička stanica je MZ Strmica u susjednoj Republici Hrvatskoj.

IV.2.) Komunikacije

IV.2.1.) Stanje telekomunikacija/fiksne telefonije

Stabilna PTT mreža postoji u gradu i pojedinim prigradskim naseljima (Obljaj). U samom gradskom jezgru su obnovljene dvije stambene zgrade još nije izvršen priključak telefona – kao i u značajan broj privatnih kuća koje su pije rata imale telefon - M. Obljaj, Ugarci, Peći, Zebe, Pečenci, Kesići, Vidovići. Ostale mjesne zajednice nemaju pristupa bilo kakvom vidu telefonskih komunikacija.

Stiče se dojam da je postojalo više političke volje od strane HPT Mostar, koji gazduje fiksnom telefonijom na prostoru B. Grahova, da bi pokrivenost mrežom bila povoljnija. Sa malo dobre volje - svi prijeratni imaći telefonskog priključka kao i novi korisnici bili bi brzo zadovoljeni.

IV.2.2.) Informacijska sredstva

Opština nema radio stanicu. Informisanost građana je generalno loša. Dnevna štampa dolazi sa zakašnjenjem od jednog dana. Signal BH TV1 je slab i ne pokriva cjelokupnu teritoriju opštine.

Ostali vidovi komunikacije su na niskoj razini.

IV.3.) Strujna mreža

Elektro-mreža (nisko i visokonaponska) pokriva grad i nekoliko MZ (Peći, C. Lug). Dostupna je svim potencijalnim korisnicima gdje postoji izgradjena elektro mreža. Veliki dio teritorije opštine još nije pokriven elektro mrežom iako se stanovništvo vratilo u značajnom broju.

Neurađeni dio strujne mreže kojom bi se pokrila cjelokupna opština:

Isjek – Radlovici, dužina 8km sa niskonaponskom mrežom od 2 km i jednim trafoom.

Jaruga - C. Lug, dužina 2 km sa niskonaponskom mrežom od 1 km sa jednim trafoom.

Zaseok Gavrani (selo Nuglašica) 2 km niskonaponske mreže sa trafoom.

Donje Peulje u dužini od 1.5 km sa niskonaponskom mrežom od 500m sa jednim trafoom.

Raznjevica glavica u dužini od 300 m sa niskonaponskom mrežom od 400 m sa jednim trafoom.

Preodac i Tičevo od Maleševaca u dužini 14 km sa niskonaponskom mrežom od 8 km i sa tri trafo stanice, i rejon Tičeva sa dvije trafo stanice.

Stožista, dužina 3 km sa niskonaponskom mrežom od 2 km i jednom trafo stanicom.

Strmica, dužina 6 km sa niskonaponskom mrežom od 2 km i jednom trafo stanicom.

Donji Tiskovac, dužina mreže od 10 km sa niskonaponskom mrežom od 8 km sa dvije trafo stanice.

Do sada je na području opštine Bosansko Grahovo elektrifikovano oko 70% naselja.

Izgrađeno je oko 80 km 10 (20) k V dalekovod (u daljem tekstu DV) kao i 60 km niskonaponske (u daljem tekstu NN) mreže te četrdesetak stubnih trafo-stanica (u daljem tekstu STS).

- 10 (20) k V DV «Kazanci» sa pripadajućim priključnim DV, STS i pripadajućom NN mrežom (N. Naselje, Ugarc, Luka, Peulje, Podgora, Nuglašica, Grkovci, Donji Crni Lug, Crni Lug, Pržine, Donji i Gornji Kazanci)
- 10 (20) k V DV «Resanovci» sa pripadajućim priključnim DV, STS i pripadajućom NN mrežom (Kesići, Vidovići, Borovača, Peći, Zebe i Resanovci)
- 10 (20) k V DV «Preodac» izgrađen do Maleševaca sa pripadajućim priključnim DV, STS i pripadajućom NN mrežom (Obljaj, Kudrin dol, Mirčići, Dobrijevići)
- 10 (20) k V DV «Pečenci» sa pripadajućim priključnim DV, STS Pečenci i Studeno vrelo kao i NN mrežom.

U gradu je obnovljena NN mreža na Debelom brdu, Arežine, Šipad brdo, djelimično N.Naselje, Matorčići.

Elektroenergetski objekti obnovljeni su donatorskim sredstvima (veći dio) kao i sredstvima J.P. «EP HZ HB» d.o.o. Mostar.

Raštrkanost naselja i mali broj potrošača predstavljaju otežavajuće okolnosti pri elektrifikaciji tako da je izražen problem neiskorištenosti elektroenergetskih postrojenja što izaziva velike tehničke gubitke distribucijskog preduzeća.

IV.5.) Obim javnih i komunalnih usluga

JKP «Grahovo» osnovano je 10.06.1999. godine na prijedlog Opštinskog vijeća.

Osnovne djelatnosti preduzeća su:

- Opskrba stanovništva pitkom vodom
- Gospodarenje i odvoz komunalnog otpada
- Održavanje čistoće
- Održavanje i opravka vodovoda Grahovo
- Održavanje javnih površina
- Održavanje kanalizacione mreže
- Svi poslovi vezani za komunalnu infrastrukturu.

Preduzeće ima 6 zaposlenih i raspolaže voznim parkom koji broji 3 vozila:

- Daf za presovanje i odvoz smeća
- Mercedes za odvoz velikih kontejnera od 3 m³
- Bager Fijat – Hitači za utovare, iskope i druge poslove po potrebi JKP.

Nalazi se u dosta teškoj situaciji što se tiče finansiranja.

- Naplata vode od stanovništva je oko 30 %
- Od privrede oko 50 %
- Pomoć Opštine je minimalna iz razloga što ni Opština ne ostvaruje budžet i nemože da pomogne u većoj mjeri.

IV.6.) Vodovodna i kanalizacijska mreža

IV.6.1.) VODOSNABDIJEVANJE

Vodosnabdijevanje opštine Bosansko Grahovo riješeno je gradnjom vodovoda na potezu Peci-Bosansko Grahovo u dužini 12 km, kao i crpiliste Grmusino vrelo.

Vodovod Peci-Bosansko Grahovo izgradjen je 1968. Zub vremena kao i ratna dejstva učinila su da vodovod ima tehnički gubitak vode i do 60%. Mreža je dotrajala tako da je rekonstrukcija neophodna.

Grmusino vrelo izgradjeno je 1936. i takodjer treba rekonstrukciju.

Rekonstrukcija vodovoda

- Rekonstrukcija vodovodne mreže od Resenovaca do Bosanskog Grahova u dužini od 16 km;
- Rekonstrukcija gradskog vodovoda u dužini od 2 km;
- Rekonstrukcija izvorišta Pašića polje gdje postoji projektna dokumentacija
- Broj korisnika 1450

Ispravnost vode često dolazi u pitanje naročito na vodovodu Peći - B. Grahovo gdje zbog dotrajalosti mreže dolazi do miješanja izvorske i otpadnih

voda. Akutan problem u opštini je i nedostatak pitke vode u ljetnom periodu što se posebno odražava u padinskim djelovima grada. Izgradnjom vodovoda na potezu Pašića polje – Gradina snadbjevenost opštine pitkom vodom bila bi dugoročno riješena.

IV.6.2.) KANALIZACIJA

Kanaliaciona mreža je u veoma lošem stanju - naročito u središnjem djelu grada /rejon Hotela Sarajevo/. Nakon obilnih kiša dolazi do izlivanja kanalizacionog otpada što može izazvati razna zarazna oboljenja.

Kanalizacionu kao i vodovodnu mrežu održava Javno komunalno preduzeće iz Bosanskog Grahova. Remont istih vrši se iz skromnih izvora prihoda koja se ostvaruju raznim uslugama stanovništvu, kao i od nekoliko donacija od strane Ministarstva graditeljstva i zaštite okoliša Livno, odnosno Fondacije za održiv razvitak iz Sarajeva čijom su donacijom ograđeni vodovodni bazeni /pristup imaju samo radnici JKP/.

Naplativost usluga JKP od stanovništva je oko 30% a od privatnog sektora 60% što ne zadovoljava normalno funkcionisanje JKP. Opština kao osnivač JKP nije u mogućnosti da ozbiljnije pomogne s obzirom na veoma loše stanje sa budžetom.

Rekonstrukcija kanalizacione mreže

- Rekonstrukcija kanalizacije u Bosanskom Grahovu u dužini od 1,7 km
- Broj korisnika 720

IV.7.) Prostorni i urbanistički plan

Prostorni i urbanistički plan opštine ne postoje. Nije obavljeno zoniranje na poljoprivredno, građevinsko i industrijsko zemljište. Popis zgrada u posjedu opštine postoji a popis opštinskog zemljišta ne postoji.

IV.8.) Stambeni fond

STANJE STAMBENOG FONDA ZAKLJUČNO SA 30.04.2004.

R. broj	Opština	MZ / Naselje	Broj kuća u 1991.	Broj stanova u 1991.	Broj porušenih kuća	Broj porušenih stanova	Broj rekonstruisanih kuća	Broj rekonstruisanih stanova
1	Bosansko Grahovo	Grahovo	627	397	573	369	297	153
2		Peći	226	4	215	4	110	0
3		Maleševci	146	1	135	1	68	0
4		Preodac	97	6	87	6	22	0
5		Tiškovac	139	2	128	2	23	0
6		Crni Lug	683	1	661	1	286	0
7		Uništa	52	0	18	0	0	0
UKUPNO :			1970	411	1817	383	806	153

IV.9.) Stanje infrastrukturnih objekata i objekata od opšteg značaja

STANJE INFRASTRUKTURNIH OBJEKATA I OBJEKATA OPŠTEG INTERESA

Red.broj	Opština	Objekat	Stanje objekta 1991.	Oštećeni objekti	Izvršena rekonstrukcija
1	Bos.Grahovo	Škole	11	11	3
2		Dom zdravlja	2	2	1
3		Opština	1	1	0
4		Dom kulture	3	3	0
5		Pošta	5	5	2
6		Policajska stanica	1	0	1
7		Dječije obdanište	1	1	0
UKUPNO:			24	23	7

Rekonstruisano 29 % objekata.

V. Obrazovanje

Iz ekonomske perspektive, uloga obrazovanja i obuke je da pripremi ljude da aktivno sudjeluju u formiranju blagostanja. Nijedna zemlja u svijetu ne može da se razvija, niti može da računa na ekonomsko blagostanje ako ne ulaže u obrazovanje.

U opštini Bosansko Grahovo postoji zakonska regulativa u oblasti obrazovanja. Nadležnosti se ne preklapaju.

Sadašnje obrazovanje ne može se ni u jednom smislu porediti sa onim prije rata. Imali smo prije rata 870 učenika a sada samo 65, zaposlenih radnika smo imali 87 a sada radi samo 10 od kojih troje sa NSS. Osnovna škola je bila, a i sada je, višenacionalna sa aspekta učenika i zaposlenih.

U procesu obrazovanja ispoštovan je princip multietičnosti što je pokazano usaglašavanjem stavova vezanih za zajedničke nastavne planove i programe. Primjenjuje se više nastavnih planova i programa koji nisu osavremenjavani u odnosu na ranije, a došlo je do promjene nastavnih sadržaja.

Prije rata je funkcionisalo predškolsko vaspitanje i obrazovanje, što sada nije slučaj.

Sistem srednjeg obrazovanja je postojao prije rata, a sada ne postoji jer su porušeni i gimnazija i srednjoškolski centar. Puno djece i omladine je na školovanju u B.Luci, Beogradu, Splitu itd.

VI. Zdravstvo i socialna zaštita

VI.1.) Zdravstvo

Na području opštine služba zdravstvene zaštite egzistira samo djelimično sa jednim vozilom i medicinskom sestrom bez doktora. Imamo stomatologa koji putuje iz Livna. Prostora ima dovoljno uz nedostatak stručnog osoblja, potrebne opreme i lijekova.

Konkretnih planova razvoja sistema zdravstva na području opštine uopšte nema. Problemi su brojni - materijalni, kadrovski, tehnički – i nisu rješivi bez spoljne pomoći.

Tačni podaci o korisnicima zdravstvenih usluga nisu poznati, ali su vjerovatno mali jer se radi samo o hitnim i lakim intervencijama. Zaštita nije regulisana za socijalno ugrožena lica.

VI.2.) Socijalna zaštita

Ovaj sistem nije organizovan iz finansijskih, kadrovskih, prostornih i drugih razloga i funkcionise samo u sklopu opšte službe u opštini. Nemamo pravog prostora namijenjenog za ove potrebe, a ništa nije bolje stanje u kadrovskoj strukturi. Nismo registrovani kao Centar za socijalni rad iz materijalnih i kadrovskih razloga. To bi zahtjevalo nove kadrove kao pedagoga, psihologa, socijalnog radnika, doktora i mnogo više prostora i opreme.

Teško je govoriti o tačnom broju socijalno ugroženih, ali je činjenica da veći broj lica zahtjeva pomoć u hrani, lijekovima, ogrevu itd. Lica koja se smatraju socijalno ugroženim su povratnici bez ikakvih primanja, starija i iznemogla lica, lica ometena u psihofizičkom razvoju, slijepa lica, kao i ona o kojima niko ne vodi brigu. Opština nije u mogućnosti da ovim licima pruži finansijsku pomoć, a trudi se da intervenise dodjelom ogreva ili hrane tamo gdje je najpotrebnije.

VII. Kultura i sport

VII.1.) Lov i ribolov

U strateškom razvoju opštine Bosansko Grahovo lov i ribolov zauzimaju posebno mjesto kako kao sport tako i kao značajan segment u finansiranju lovačkih i ribolovačkih aktivnosti koji učestvuje i u popuni opštinskog budžeta. Opština Bosansko Grahovo ima oko 500 km² lovne površine koja je većinom ispresijecana kraškim poljima, šumama, proplancima, pašnjacima i kršem i nalazi se na prosječnoj nadmorskoj visini 600m. Bogata je kratkim rječicama, uglavnom ponornicama, sa bezbroj vrela. Ždralovac, uz dva vještačka jezera, Borovačko i Preočko (vidi sliku 8), kao i prirodna, Pečenačko i Šatorsko (vidi sliku 6), daje izuzetnu mogućnost za ribolov. Prije

rata Lovačko društvo je brojalo oko 400 članova svrstanih u 4 sekcije, bilo je izuzetno dobro organizovano i imalo je izuzetno bogat fond kako plemenite divljači tako i mnogih vrsta grabljivica. Tadašnje Lovačko društvo je dobar dio prihoda ostvarivalo i od turističkog lova gdje su redovni lovci u sezoni bili Italijani. Na području opštine egzistira Lovačko društvo «Risovac» a po našem povratku iz izbjeglištva obnovili smo Lovačko društvo «Grahovo» koje sada broji oko 70 članova i u fazi je konsolidacije i oživljavanja uzgoja i zaštite plemenite divljači kao i eko zaštiti i saniranju ratnih posljedica. Krivolov i nesređeno stanje u Lovačkom društvu, koje je bilo navodni nasljednik ranijeg društva odrazili su se na uništenje fonda plemenite divljači. Od plemenitih vrsta divljači na području Lovačkog društva «Grahovo» obitavaju sljedeće vrste:

- jelen, srne
- divokoza
- zec
- jrebica
- divlje patke
- divlji golub
- ostale ptičije vrste

Ostala divljač v.l.:

- medvjed
- vuk
- divlja svinja
- tetreb (gluhan)
- lisica
- čagalj
- ris
- orao, suri, jastreb, kobac, mišar.

Uz dobro gazdovanje i zaštitu imamo dobru perspektivu za turistički lov i priliv deviznih sredstava. U daljem strateškom razvoju opštine nosiocu ovog segmenta razvoja, Lovačkom društvu «Grahovo», treba naložiti izradu plana godišnjeg gazdovanja, izradu lovno privredne osnove kao i kvalitetnu zaštitu od krivolova i istrebljenja divljači.

Na prostoru opštine postoje dva registrovana lovačka društva. Vršiti se nekontrolisan lov od strane članova oba društva.

Ribolovačko društvo je u fazi registracije a kada se registruje uvrstićemo ga u strateški plan razvoja opštine.

U prilogu je karta cijelog područja opštine Bosansko Grahovo iz koje se vidi područje gazdovanja Lovačkog društva «Grahovo» kao i područja koja su minirana, sa legendom o prikazu kompletnog područja, stanje na dan 15.05.2004.god.

VII.2.) Sport

Opština Bos. Grahovo prije ratnih dejstava imala je:

- Fudbalski klub «Grahovo»
- Košarkaški klub «Grahovo»

- Šahovski klub.

Od infrastrukture smo imali:

- Gradski stadion sa svlačionicom i pratećim objektima
- Košarkaško igralište
- Prostoriju šahovskog kluba.

Nijedan klub nije obnovljen a prostorije koje su posjedovali su devastirane kao i prostorije stadiona.

VII.3.) Kultura

Prije rata opština Bosansko Grahovo je imala Dom kulture «Gavrilo Princip» sa gradskom bibliotekom, čitaonicom, kino dvoranom, salom za poslovne sastanke i prateće prostorije. U sastavu Doma radio je KUD «Grahovo» sa 4 sekcije:

- Folklorna sekcija
- Dramska sekcija
- Izvorna grupa
- Hor.

Sada je Dom potpuno devastiran (zapaljen), nije obnovljen niti je u funkciji.

KUD takođe nije obnovljeno niti ima uslova za rad.

Mladi svoje potrebe iz oblasti sporta i kulture zadovoljavaju minimalno, preko sljedećih nevladinih organizacija koje su registrovane u Bosanskom Grahovu:

- 1.Omladinski klub «Šator»
- 2.Vjesnici nade

VIII. Lokalna uprava i njeni partneri

VIII.2.) Opštinska administracija

Usluge građanima pružaju se najčešće odmah po zaprimanju zahtjeva, a u svakom slučaju u okviru zakonskih rokova. Prosječno vrijeme za koje su predmeti procesuirani i rješavani iznosi maksimalno dva dana.

Lokalna uprava i samouprava organizuju se i provode u Opštini kao jedinici lokalne samouprave i Mjesnim zajednicama kao jedinicama mjesne samouprave.

Organi vlasti u opštini su Opštinsko vijeće, koje je predstavničko tijelo građana opštine, i Opštinski načelnik, koji je izvršno–upravni organ opštine. Radi obavljanja poslova iz svoje nadležnost, poslova lokalne samouprave i upravnih poslova iz samoupravnog djelokruga opštine, kao i prenesenih poslova kantonalne uprave, Opštinski načelnik je organizovao sljedeće opštinske službe:

1. Odjel opšte uprave i inspekcijskih poslova,
2. Odjel za privredu,
3. Odjel za obnovu, razvoj, urbanizam, stambeno-komunalne poslove,
4. Služba uprave za finansije i proračun,
5. Služba uprave za civilnu zaštitu,
6. Služba za zajedničke poslove.

Opštinski organi uprave imaju ukupno 18 zaposlenih. Niko od navedenih službenika i namještenika nema regulisan radno-pravni status u smislu prijave kod nadležnih fondova MIO – PIO i zdravstvene zaštite .

Prva tri odjela i služba uprave za finansije i proračun funkcionišu dok stručna služba za civilnu zaštitu i služba za zajedničke poslove još nisu organizovane i kadrovski popunjene.

Opštinska administracija smještena je u objektu koji je neuslovan, a sporno je i vlasništvo nad poslovnim prostorijama koje se koriste. Objekat je poslovno-stambenog karaktera tako da se zbog potreba stanara vanjska vrata ne mogu van radnog vremena zaključavati, broj prostorija u kojima su smještene kancelarije je nedovoljan, a njihov raspored nefunkcionalan. Objekat u kome je ranije bila smještena opštinska administracija je zapaljen u toku ratnih dejstava i potrebna su znatna finansijska sredstva za njegovu rekonstrukciju.

Postoji izjava o misiji lokalne uprave, a njen osnovni smisao je stvaranje uslova za život i rad na području opštine čiji su stambeni, privredni i infrastrukturni potencijali u toku rata uglavnom bili uništeni i devastirani, a stanovništvo raseljeno. Navedena misija je poznata javnosti.

Organizaciona struktura opštinskih organa uprave još nije adekvatna potrebama korisnika usluga, odnosno građana i opštine u cjelini. Kao primjeri mogu se navesti nepostojanje opštinskog suda za prekršaje, nepopunjenost službe za geodetske poslove i službe civilne zaštite i sl. Takva situacija uzrokovana je nedostatkom budžetskih sredstava i potrebnih kadrova na području opštine.

Poslovi usmjereni na pomoć i stvaranje uslova za rast lokalne ekonomije i zapošljavanje stavljeni su u nadležnost Odjela za privredu koji nema direktno zaduženo osoblje za djelovanje u tom pravcu, već te poslove obavlja pomoćnik načelnika za privredu.

Nije izvršeno umrežavanje službi za upravu, a obučenost službenika za rad sa informativnom tehnologijom je na niskom nivou. Situacija sa informativnom tehnologijom je početkom 2004. godine znatno popravljena, ali još nije izvršeno instaliranje adekvatnog programa za rad na istoj , te se ona uglavnom koristi kao zamjena za pisane mašine.

Procedure o tome ko, šta, kako i u kom roku radi ne posoje u pisanoj formi nego proizilaze iz dosadašnje prakse i dobijenih naloga od rukovodioca.

Opis poslova službenika nije precizno izvršen i još se traga za adekvatnom organizacijom službi za upravu i rasporedom postojećih službenika na radna mjesta.

Građani i lica iz privatnog i nevladinog sektora dobrim djelom nisu zadovoljni opštinskom administracijom. Razlog za to je teško ekonomsko i socijalno stanje na području opštine i prevelika očekivanja od opštinske administracije da razriješi probleme ekonomskog razvoja i zapošljavanje.

Transparentnost i javnost u radu lokalne uprave se uglavnom poštuje, dok u procesu obavještanja građana ima određenih nedostataka uzrokovanih nepostojanjem elektronskih i drugih medija, nedostatkom finansijskih sredstava i drugim objektivnim razlozima. Uključivanje građana u proces donošenja odluka je na niskom nivou, vjerovatno zbog lošeg funkcionisanja mjesne samouprave i slabe aktivnosti nevladinih organizacija. Samo tri od sedam mjesnih zajednica na području opštine su konstituisane, dok ostale četiri sa opštinskom administracijom komuniciraju putem povjerenika.

VIII.1.) Nevladine organizacije i udruženja građana

Na nivou opštine registrovane su sljedeće nevladine organizacije i udruženja građana:

2. *Opštinska organizacija Crvenog krsta* osnovana sa ciljem provođenja u život ideja Pokreta Crvenog krsta – križa, a zasnovana je na sedam principa, i to: humanost, nepristrasnost, nezavisnost, dobrovoljnost, jedinstvo i univerzalnost,
3. *Udruženje građana «Struga»* osnovano sa ciljem da pomogne građanima i zaštiti njihova prava te ojača stočni fond regije,
4. *Udruženje žena «Grahovo»* osnovano sa ciljem da kroz saradnju sa lokalnim vlastima i domaćim i stranim organizacijama rješava probleme zapošljavanja žena, pomogne djeci, starim i nemoćnim ljudima, pruži materijalnu i edukativnu pomoć članicama i aktivno učestvuje u izgradnji demokratskog društva,
5. *Udruženje žena «Runolist»* osnovano sa ciljem da pomogne ljudima, prvenstveno povratnicima kroz dobijanje manjih donacija i proširenje stočnog fonda,
6. *Omladinski klub «Šator»* osnovan sa ciljem da organizuje život omladine i vrši njihovu edukaciju,
7. *Omladinska organizacija «Glasnici nade»* osnovano sa ciljem da se poboljša život mladih,
8. *Pčelarsko društvo «Grahovo»* osnovano sa ciljem da obnovi i unaprijedi pčelarstvo i pčelarsku proizvodnju na području opštine,
9. *Lovačko društvo «Grahovo»* osnovano sa ciljem razvoja i unapređenja lovstva i uzgoja, zaštite i lova divljači kao amaterske sportske djelatnosti,
10. *Lovačko društvo «Risovac»* osnovano sa istim ciljem,
11. *Izviđačko društvo «Sova»* osnovano sa ciljem organizovanog bavljenja izviđačkim aktivnostima i razvojem članova kao ličnosti,

12. *Udruženje «Mala privreda»* osnovano sa ciljem da unaprijedi odnose i stvori povoljnije uslove za bavljenje trgovačkom, ugostiteljskom i zanatskom djelatnošću.

Veći broj ovih organizacija uopšte ne ostvaruje saradnju sa lokalnom upravom ili se ta saradnja vrlo rijetko ostvaruje.

Najbolja saradnja lokalne uprave je sa Opštinskom organizacijom Crvenog krsta sa kojom se kontinuirano i koordinirano provode aktivnosti vezane za pomoć socijalno ugroženom stanovništvu, starijim licima i dr. Dosta dobra saradnja je sa Udruženjem građana «Struga» i Udruženjem žena «Grahovo», te na planu rada sa omladinom sa Omladinskim klubom «Šator» Postoji saradnja i sa Lovačkim društvom «Risovac». Saradnja sa ostalim nevladinim organizacijama i udruženjima građana je slaba zbog njihove opšte neaktivnosti i nedostatka inicijative.

IX. Swot analiza

SNAGE:

- Bogatstvo prirodnim resursima (šuma, građevinski šljunak, pjesak, treset, opekarska glina, pitka voda itd.);
- Otvorenost prema domaćim i ino investicijama;
- Postojanje uslova za razvoj malih i srednjih preduzeća;
- Poljoprivredni potencijali za proizvodnju zdrave hrane;
- Ekološki zdrava sredina;
- Postojanje prirodnih uslova za organizovanje seoskog, lovnog, ribolovnog i tranzitnog turizma;
- Povoljan geografski položaj lokalne zajednice;
- Relativno jeftina radna snaga.

SLABOSTI:

- Nedostatak ljudskih resursa sa određenim kvalifikacijama;
- Nepostojanje jačih preduzeća-nosioca razvoja;
- Opšta nerazvijenost;
- Devastiranost i zastarjelost opreme i tehnologije kod postojećih privrednih preduzeća;
- Negativan uticaj privatizacije (veliki broj nezaposlenih);
- Mali broj mladih zaposlenih kadrova;
- Nedostatak sadržaja za mlade;

- Nedostatak medija i izrazito slaba mogućnost informisanja stanovništva;
- Nepostojanje sredstava za razvoj sporta;
- Nedostatak menadžmenta, posebno u oblasti menadžmenta resursima
- Niska ekološka kultura i upravljanje otpadom;
- Neadekvatno riješena zdravstvena i socijalna zaštita;
- Loš kvalitet vode i uopšte problem vodosnabdijevanja.

MOGUĆNOSTI

- Lokalna zajednica pogodna i atraktivna za strane i domaće investitore;
- Relativno jeftina radna snaga;
- Velike mogućnosti razvoja raznih poljoprivrednih djelatnosti i ruralnog razvoja;
- Mogućnost organizovanja proizvodnje kvalitetnijeg meda i drugih pčelinjih proizvoda (voska, mliječa, propolisa dr.);
- Mogućnost proizvodnja mesa i mlijeka;
- Mogućnost većeg korištenja obradivog poljoprivrednog zemljišta;
- Mogućnost organizovanijeg informisanja lokalne zajednice novim medijima.

PRIJETNJE

- Političko nejedinstvo na nivou Federacije, Kantona i lokalne zajednice;
- Nedovoljna pomoć Vlade Federacije i Kantona iako smo izrazito nerazvijena lokalna zajednica;
- Politička nestabilnost kao smetnja za domaća i strana ulaganja;
- Negativan odnos kantonalne vlasti prema lokalnoj zajednici;
- Ne stvaraju se uslovi za održivi povratak stanovništva što je opasnost za masovno socijalno nezadovoljstvo;
- Nemogućnost profesionalnog iskazivanja pojedinaca zbog političke neopredijeljenosti;
- Slab povratak mladih kategorija stanovništva, što stvara lošu demografsku sliku lokalne zajednice;
- Kašnjenje i loša implementacija privatizacije;
- Pogoršanje demografske situacije

- negativan povratak mladih
- negativan prirodni priraštaj
- migracije uzrokovane ratom i ekonomskim stanjem
- starenje populacije
- Pogoršavanje ekonomske i egzistencijalne situacije (nezaposlenost, siromaštvo)
- Propušteno vrijeme za privlačenje ozbiljnih stranih investicija
- Smanjenje donatorske pomoći

X. Izjava o viziji

Postaćemo prosperitetna opština sa visokim stepenom zaposlenosti i socijalne sigurnosti stanovništva, koja pruža velike mogućnosti za razvoj preduzetništva i turizma uz očuvanje ekološki čiste i zdrave životne sredine. Razvoj preduzetništva zasnovan na bogatstvu prirodnih resursa ubrzaće proces povratka izbjeglog i raseljenog stanovništva i stvoriti uslove za održiv povratak i ostanak posebno mladih. Preduzetna i efikasna lokalna uprava uz punu saradnju sa građanima kao partnerima biće otvorena za razvoj sporta, kulture i novih demokratskih vrijednosti.

XI. Strateški pravci

1. Povećanje stepena zaposlenosti
2. Poboljšanje socijalne zaštite stanovništva
3. Stvaranje uslova za razvoj preduzetništva
4. Stvaranje uslova za razvoj turizma
5. Očuvanje čiste i zdrave životne sredine
6. Povećanje stepena povratka raseljenog i izbjeglog stanovništva
7. Stvaranje uslova za život mladih
8. Uspostavljanje preduzetne i efikasne lokalne uprave
9. Uspostava i održavanje partnerskih odnosa sa građanima
10. Oživljavanje i unapređenje sporta
11. Unapređenje kulturnih sadržaja
12. Promocija novih demokratskih vrijednosti

1. POVEĆANJE STEPENA ZAPOSLENOSTI

Jedan od najvažnijih strateških pravaca za opštinu Bosansko Grahovo je svakako povećanje stepena zaposlenosti .U narednom planskom periodu 2005.-2010. planiramo da će se stepen zaposlenosti znatno povećati aktiviranjem svih raspoloživih resursa (privrednih, ljudskih i materijalnih) u cilju novih i masovnijih investicionih ulaganja.

Zahvaljujući prirodnim resursima koji su veliki: infrastrukturi, položaju, jeftinoj radnoj snazi uz poštivanje zakonske regulative očekujemo velika ulaganja u sledeće privredne grane:

- Ulaganja u drvenu industriju
- Ulaganja u industriju građevinskog materijala
- Ulaganja u punionice vode
- Ulaganja u poljoprivredu i stočarstvo
- Ulaganja u turizam
- Ulaganja u proizvodnju treseta

Okosnicu privrednog razvoja a samim tim i povećanje stepena zaposlenosti treba da čine:

- Mala i srednja preduzeća koja su elastičnija i prilagodljivija zahtjevima tržišta
- Pretvaranja postojećih privrednih kapaciteta u preduzetničke zone

Realizacijom naprijed navedenih ulaganja očekujemo veliko povećanje stope zaposlenosti.

Ovaj strateški pravac je tijesno povezan sa gotovo svim ostalim strateškim pravcima za koje smo se opredijelili i njegova realizacija je usko povezana sa njihovom realizacijom. Zato će pojedinačne aktivnosti biti detaljnije navedene u okviru onih strateških pravaca kojima logično pripadaju.

2. POBOLJŠANJE SOCIJALNE ZAŠTITE STANOVNIŠTVA

Unapređenje socijalne zaštite stanovništva planira se kroz realizaciju sljedećih projekata:

1. Uspostavljanje službe za socijalnu zaštitu u okviru opštinskih organa uprave koja bi u situaciji kad na području opštine Bosansko Grahovo ne postoji centar za socijalnu zaštitu obavljala osnovne funkcije takve ustanove,
2. Pravljenje socijalne karte socijalno najugroženijih stanovnika radi obezbjeđenja neposredne socijalne zaštite istih na teret sredstava Kantonalnog budžeta (trajna pomoć za udržavanje i dr.),
3. Planiranje određenog iznosa sredstava za rješavanje problema socijalne zaštite stanovništva u budžetu opštine, što do sada nije bio slučaj,

4. Iniciranje usklađivanja kantonalnog zakonodavstva koje se odnosi na socijalnu zaštitu sa federalnim u cilju proširenja prava iz socijalne zaštite (dječiji dodatak i dr.),
5. Iniciranje uspostavljanja odgovarajućeg vida zaštite psihički bolesnih lica, lica ovisnih o alkoholu, drogi ili drugim opojnim sredstvima, kojim nije potreban smještaj u bolnici a zaštita im se ne može pružiti u vlastitoj porodici, na području Kantona (otvaranjem psihijatrijskog odjela u okviru Kantonalne bolnice u Livnu ili na drugi način), Saradnja opštinske uprave sa Opštinskom organizacijom Crvenog krsta i drugim udruženjima građana i nevladinim organizacijama koje se bave humanitarnim i dobrotvornim radom u cilju rješavanja socijalnih problema stanovništva.

3. STVARANJE USLOVA ZA RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA

Ovaj strateški pravac je od izuzetne važnosti za opštinu Bosansko Grahovo. Prirodni resursi kojima opština raspolaže predstavljaju dobru osnovu njenog razvoja. Da bi ovaj strateški pravac došao do punog izražaja neophodne su promjene zakonske regulative zbog toga što su u sadašnjoj zakonskoj odredbi ingerencije opštine nad prirodnim bogatstvima zanemarlive. Povećanje ingerencija opštine sigurno bi povećalo domaća i strana ulaganja u razvoj opštine.

Aktivnosti usmjerene na poboljšanja ekonomskog razvoja opštine bi trebale ići u pravcima

- prezentacije i izrade elaborata prirodnih bogatstava na području opštine,
- rekonstrukcija postojećih privrednih kapaciteta,
- podsticanje razvoja male privrede,
- podsticanja razvoja poljoprivrede uključujući rekultiviziranje poljoprivrednog zemljišta,
- pošumljavanja i zaštite šumskog zemljišta od nekontrolisane sječe,
- poboljšavanja stočnog fonda kako kvantitativno tako i kvalitativno,
- poboljšavanja stanja infrastrukture (putevi, telefon).

REKONSTRUKCIJA POSTOJEĆIH KAPACITETA

Ulažu se naponi u rekonstrukciji privrednih kapaciteta (IGM CIGLANA), dok najveće preduzeće drvne industrije (DRVNI KOMBINAT) tako nešto tek treba da se učini.

Projekti koji su mogući u rekonstrukciji postojećih i otvaranju novih kapaciteta su:

- proizvodnja rezane građe J/S i bukve,
- proizvodnja treseta (poboljšanje),
- otvaranje određenih proizvodnih aktivnosti u bivšim halama " Borca", "Prevoza" i tvornice valjčanih ležajeva "Unis"

Novi privredni kapaciteti su mogući:

- punionica pitke vode Gudaja
- eksploatacija koalinske gline sa područja Livanjskog polja (Ždralovac)

- MALA PRIVREDA

Za razvoj male privrede u opštini Bosansko Grahovo postoje izuzetni uslovi iako njen dosadašnji razvoj nije pratio realne mogućnosti.

Potencijalni projekti za razvoj male privrede su :

- proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda, mesa voća i povrća,
- razne zanatske aktivnosti – usluge za domaćinstvo,
- sakupljanje ljekovitog bilja i šumskih plodova,
- proizvodnja jagodičastog i ostalog voća (plastenici),
- uzgoj ribe i sl.,
- proizvodnja meda.

- POLJOPRIVREDA

Poboljšanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje moglo bi se realizovati sljedećim projektima:

- rekultivacija dosadašnjeg poljoprivrednog zemljišta,
- edukovati poljoprivredne proizvođače o novim tehnološkim dostignućima u poljoprivredi,
- organizovati otkup viška proizvoda (mlijeka, mesa, voća i povrća)
- omogućiti kreditiranje pod povoljnijim uslovima uz učešće države kod subvencioniranja dijela kamata,
- poboljšati proizvodnju u zarvorenom prostoru (plastenici).

1. STVARANJE USLOVA ZA RAZVOJ TURIZMA

Turizam kao najprofitabilnija privredna grana ima značajno mjesto u razvoju opštine Bosansko Grahovo. Konfiguracija tla, čist vazduh i voda su glavni preduslovi za tako nešto.

Glavni projekti za strateški plan razvoja iz oblasti turizma išli bi u pravcima:

1. Reaktiviranja korištenja prirodnog fenomena pećine Ledenice (vidi slike br.9 i 10).

- sačiniti potrebnu dokumentaciju za otvaranje ove poznate pećine za posjetitelje (tokom rata pretrpjela oštećenja),
- nastaviti sa geološkim istraživanjima Ledenice,
- osmisliti najracionalniju propagandu-reklamu.

2. Sačiniti potrebnu dokumentaciju za Šatorsko Jezero

- popravka (asfaltiranje) djela puta Bosansko Grahovo – Šatorsko jezero cca 17 km,
- popraviti šumski put Šatorsko jezero –selo Peulje cca17 km (skarćenje puta iz pravca Livna za cca 40 km),

- popravka i izgradnja Motela i bungalova,
- izgradnja terena za male sportove,
- izgradnja trim staze.

3. Sačiniti potrebnu dokumentaciju za atraktivno izletišta " Borovača"

- izgraditi moderan motel sa bungalovima,
- izgraditi ski stazu sa žičarom,
- izgraditi teren za male sportove,
- izgraditi trim stazu,
- u višegodišnjoj borovoj šumi uzgajati plemenitu divljač (srne, jelene i sl.).

4. Sačiniti dokumentaciju za vještačko jezero "Borovača"

- popraviti branu (pusta vodu)
- urediti pješčanu plažu u dužini 250m
- očistiti korito jezera (dugo 250 i široko 45 m)
- kultivirati okoliš (očistiti teren te posaditi ukrasno drveće)
- popraviti prilazne puteve (asfaltirati u dužini 2,5 km)
- napraviti manji ugostiteljski objekat (kafana).

2. OČUVANJE ČISTE I ZDRAVE ŽIVOTNE SREDINE

Ovaj strateški pravac je direktno povezan sa drugim strateškim pravcima, posebno u svjetlu razvoja poljoprivrede i proizvodnje zdrave hrane, proizvodnje i punjenja pitke vode i razvoja turizma.

Implementacija ovog strateškog pravca će se zasnivati na koordinaciji javnih administracija sa NVO-ima koji djeluju u sektoru zaštite okoliša.

Za stvaranje ekološki zdravog okruženja neophodno je pridržavati se i prihvatiti regulacije i standarde Evropske unije. Očekujemo da će sredstva za ekološke projekte, kao i povećan interes za međuregionalne zajedničke projekte o odlaganju otpada, aktiviranju i pripremi strategije o odlaganju otpada doprinijeti povećanju broja ekoloških aktivnosti.

Uspostavljanje visokih ekoloških standarda se može postići sljedećim projektima:

1. Prihvatanje svih visokokvalitetnih ekoloških standarda svih prerađivačkih preduzeća koje nameće EU,
2. Izrada planova vodosnabdijevanja i kanalizacionih sistema te prečišćavanja otpadnih voda,
3. Edukacija stanovništva o načinu zbrinjavanja krutog otpada i prihvatanje planova za odlaganje i recikliranje otpada,
4. Prečišćavanje komunalnih otpadnih voda užeg gradskog područja i stvaranje mogućnosti za prečišćavanje eventualnih industrijskih voda,
5. Zaštita zemljišta i vodotokova od uzurpacija, zagađivanja, nepredviđenih ekonomskih eksploatacija (sječa šuma), šumskih požara sa akcentom na sanaciju i primjenu kaznenih mjera u cilju

- povrata u prvobitno stanje i povećanje površina pod šumom procesom pošumljavanja,
6. Povećanje svijesti o važnosti ekološki zdravog okruženja,
  7. Uvođenje ekološke certifikacije za poljoprivredna područja,
  8. Izraditi urbanistički i prostorni plan opštine kao dokumenta koji predstavljaju preduslov za izgradnju kvalitetnijeg života.
  9. Urbanističkim planom izvršiti uspostavljenje industrijskih zona kao prostora gdje bi se locirali industrijski kapaciteti i u potpunosti zadovoljili ekološki standardi EU,
  10. Zaštita izvora pitke vode i vodenih tokova u skladu sa EU i UN standardima,
  11. Proširenje broja korisnika odvoza smeća i primjena sankcija u cilju ekonomski održivog sistema rješavanja krutog otpada.

3. POVEĆANJE STEPENA POVRATKA RASELJENOG I IZBJEGLOG STANOVNIŠTVA

Povećanje stepena povratka raseljenog i izbjeglog stanovništva planira se kroz realizaciju sljedećih aktivnosti:

1. Izrada strategije povratka zasnovane na uravnoteženom i raspršenom naseljavanju svih djelova opštine,
2. Izgradnja povjerenja u lokalnu vlast uvođenjem demokratskih principa u njenom radu,
3. Potpuno provođenje imovinskih zakona,
4. Koordinirana aktivnost sa organima vlasti na višim nivoima i međunarodnim i drugim organizacijama koje se bave problemima povratka i povratnika ili implementiraju projekte usmjerene na rekonstrukciju stambenih objekata, ekonomsku podršku radi stvaranja uslova za održiv povratak i dr.,
5. Planiranje policentričnog razvoja opštine radi stimulisanja povratka u rubne dijelove opštine,
6. Stimulisanje investiranja na području opštine koje bi rezultiralo otvaranjem novih radnih mjesta na kojim bi se zaposlili povratnici,
7. Podršku razvoju poljoprivredne proizvodnje kao oblika najjeftinijeg zapošljavanja,
8. Realizaciju projekta usmjerenih na stvaranje preduslova za povratak i dostojan život povratnika, a prije svega:
  - obnova oko 780 stambenih jedinica,
  - elektrifikacija dijela opštine koji trenutno nije pokriven elektro-mrežom i to MZ Tiškovac i Preodac, te dijelova više naseljenih mjesta koji nisu priključeni na niskonaponsku mrežu,
  - rekonstrukciju vodovodne mreže Peći-Bosansko Grahovo,
  - izgradnju puteva kojim bi sa sjedištem opštine bila povezana naseljena mjesta Uništa i Donji Tiškovac, do kojih se trenutno vozilom može doći samo preko teritorije Republike Hrvatske i sanaciju oštećenih lokalnih puteva,

- povećanje broja i podizanje nivoa i kvaliteta zdravstvenih usluga koje se trenutno nude na području opštine (formiranje ginekološkog odjela i dr.),
- podizanje kvaliteta nastave i poboljšanje uslova školovanja u Osnovnoj školi u Bosanskom Grahovu,
- obnovu objekata u kojima bi se provodile kulturne i sportske aktivnosti (Omladinski dom, stadion FK Grahovo i dr.) i povećanja broja tih aktivnosti.

4. POBOLJŠANJE KVALITETA ŽIVOTA MLADIH

Ovaj stateški pravac je direktno povezan sa drugim pravcima pa čak i zavisi od nekih kao što su npr. razvoj kulture, obrazovanja, sporta itd.

U procesu razvoja ovog strateškog pravca potrebno je implementirati sljedeće projekte:

- Rekonstrukcija zgrade srednje škole kao i njeno osposobljavanje za rad,
- Rekonstrukcija Doma omladine i uvođenje različitih kulturnih i zabavnih sadržaja,
- Uspostava savjetovališta za pomoć mladima,
- Organizovanje različitih manifestacija koje podstiču kreativnost i takmičarski duh iz oblasti kulture, sporta i zabave,
- Stvoriti uslove za pozorišnu i filmsku djelatnost,
- Pokretanje lokalne radio stanice i lokalnog časopisa,
- Vršiti informatičko opismenjavanje mladih kao i edukaciju iz različitih oblasti,
- Anketiranje mladih o njihovim potrebama kao i veća ulaganja u ostvarivanje istih,
- Uređenje zelenih površina, parkova i izletišta,
- Poboljšanje saobraćajne komunikacije sela sa gradom,
- Organizovanje Foruma mladih.

5. USPOSTAVLJANJE PREDUZETNE I EFIKASNE LOKALNE UPRAVE

Za ostvarenje ovog strateškog pravca potrebno je realizovati sljedeće projekte:

A – Projekti usmjereni na stvaranje povoljnih uslova rada opštinskih organa uprave:

1. Rekonstrukcija objekta u kome je ranije bila smještena opštinska administracija,
2. Uspostavljanje i opremanje šalter sale.

B – Projekti usmjereni na reorganizaciju, unapređenje rada i kadrovsko jačanje opštinskih organa uprave:

3. Donošenje internih propisa i akata o organizaciji opštinske uprave, sistematizaciji radnih mjesta i dr., na osnovu kojih bi organizaciona struktura opštinske administracije bila prilagođena potrebama korisnika usluga i definisale procedure ko, šta, kako i u kom roku radi.
4. Kadrovska popuna organa i službi za upravu saglasno Zakonu o državnoj službi u Federaciji BiH,
5. Donošenje nedostajuće i usaglašavanje postojeće legislative iz nadležnosti opštine u cilju normativnog regulisanja odnosa u opštini,
6. Unošenje podataka, informacija i dr. u bazu podataka i umrežavanje organa i službi za upravu putem informativne tehnologije sa ciljem da se ubrza pružanje usluga i obezbijedi praćenje dokumenata i upravljanje procesima,
7. Uspostavljanje informativnog pulta na kome bi korisnicima usluga bile pružene sve informacije iz nadležnosti opštinskih organa i službi te pružena besplatna pravna pomoć istim,
8. Izrada brošura, afiša i vodiča sa pisanim uputstvima za ostvarivanje različitih prava i obrazaca zahtjeva za ostvarivanje tih prava sa ciljem da se korisnicima usluga pomogne u ostvarivanju prava i skрати vrijeme pružanja usluga,
9. Unapređenje interne komunikacije i koordinacije opštinske administracije kao i komunikacije i koordinacije administracije sa eksternim subjektima.

C – Projekti usmjereni na edukaciju i podizanje upravne odgovornosti državnih službenika i namještenika:

1. Planiranje i izvođenje edukacije državnih službenika iz oblasti zakonodavstva,
2. Obuka uposlenih u rukovanju računarskom opremom,
3. Usvajanje modela i instrumenata vrednovanja rada rukovodioca i izvršioca u opštinskoj upravi,
4. Usklađivanje ponašanja državnih službenika sa Etičkim kodeksom za državne službenike u Federaciji BiH i s tim u vezi smanjenje uticaja političkih stranaka i nacionalne pripadnosti na uposlene.

D – Projekti usmjereni na podizanje nivoa transparentnosti

1. Izdavanje besplatnog biltena koji bi sadržavao sve bitne informacije o planovima i aktivnostima opštinskih organa uprave, a posebno budžet i izvještaj o njihovom izvršenju,
2. Oglašavanje u sredstvima informisanja nabavki roba, usluga i ustupanja radova i objavljivanje drugih oglasa i konkursa za koje je to propisano zakonom (dodjela građevinskog zemljišta, prijem u radni odnos i dr.) ,
3. Uvođenje prakse anketiranja korisnika usluga o njihovim potrebama,

4. Dosljedna primjena Zakona o slobodi pristupa informacijama.

6. USPOSTAVA I ODRŽAVANJE PARTNERSKOG ODNOSA SA GRAĐANIMA

Ovaj strateški pravac podrazumijeva saradnju i partnerski odnos javnog, privatnog i civilnog sektora pri čemu građani mogu nastupati kao pojedinci ili formalno ili neformalno organizovani.

U cilju uključivanja građana u vršenje javnih poslova u opštini kao preduslova demokratizacije odnosa i efikasnog razvoja iste potrebno je realizovati sljedeće:

1. Dovršiti proces konstituisanja mjesnih zajednica u onim sredinama gdje to do sada nije učinjeno (MZ Preodac, Uništa, Donji Tiškovac i Bosansko Grahovo) kako bi zaživjela mjesna samouprava i na mjesnim zborovima građana bili artikulirani lokalni interesi građana kao preduslov kvalitetnog planiranja razvoja opštine kao cjeline,
2. Saradnju opštinske uprave sa nevladinim organizacijama kao oblikom organizovanog djelovanja građana podići na viši nivo, posebno onim čije je područje djelovanja privredni razvoj, razvoj demokratije i socijalna zaštita,
3. Stimulisati pokretanje građanskih inicijativa, posebno onih koje su usmjerene na donošenje propisa i drugih akata od strane Opštinskog vijeća u cilju rješavanja određenih pitanja,
4. Uspostaviti mehanizme interakcije između građana i lokalne vlasti u cilju postizanja koncenzusa i okupljanja oko zajedničke ideje, kao što su:
  - Neposredno odlučivanje građana putem referendumu o najznačajnijim pitanjima kao što su urbanističko planiranje, planiranje uređenja gradskog građevinskog zemljišta (regulacioni planovi), finansiranje objekata lokalne infrastrukture, prijedlozi propisa i drugih opštih akata i o drugim pitanjima iz djelokruga Opštinskog vijeća;
  - Uvođenje različitih vidova prikupljanja mišljenja građana o pitanjima vezanim za razvoj opštine (anketiranje, intervjui javni skupovi i rasprave, okrugli stolovi, konsultativni sastanci sa grupama građana na koje se odnosi odluka ili aktivnost, direktna komunikacija predstavnika lokalne vlasti i građana i sl.),
  - Stalni kontakt vijećnika sa građanima posebno u vrijeme pripreme i donošenja budžeta opštine kao jednog od osnovnih planskih dokumenata,
  - Uspostavljanje komisija u kojim bi učestvovali građani radi uključivanja u proces pripremanja planskih dokumenata kao što su planovi razvoja opštine sa vizijom iste (KPOR i sl.),
  - Omogućavanje prisustva građana sastancima i prezentacijama radi bližeg upoznavanja sa konkretnim odlukama i programima,

- Davanje povratnih informacija o realizaciji projekata i zahtjeva građana,
- Uvođenje različitih oblika evaluacije lokalne vlasti i njenih aktivnosti.

7. OŽIVLJAVANJE I UNAPREĐENJE SPORTA

- Izrada plana gazdovanja Lovačkog društva;
- Izrada kvalitetne zaštitne službe za zaštitu od krivolova i uništenja divljači;
- Formiranje ribolovačkog društva, izrada plana gazdovanja i razvoja, formiranje službe;
- Izvršiti sanaciju ustavnih brana na vještačkim jezerima Borovača i Preodac, te izvršiti poribljavanje novim vrstama, uključujući i prirodno Pečenačko jezero;
- Izvršiti čišćenje i poribljavanje riječnih tokova i kanala na teritoriji opštine koji pružaju mogućnost za razvoj ribolova;
- Izgradnja ski-lifta na lokalitetu Borovača;
- Formirati Sportski savez i Sportsko društvo sa sekcijama za razvoj pojedinačnih sportova;
- Rekonstruisati Gradski stadion sa svlačionicom i pratećim objektima;
- Rekonstruisati košarkaško igralište;
- Izgradnja malih sportskih terena na javnim površinama u mjesnim zajednicama namjenjenih za takozvane male sportove: mali fudbal, košarku, odbojku...
- Kontinuirati i pratiti rad i sportska dostignuća sa Grahovskom Osnovnom školom i Srednjom školom u Drvaru
- Formiranje planinarskog društva sa odgovarajućom službom, te izgradnja i rekonstrukcija planinarskih domova, s taza i ostalih pratećih sadržaja;
- Stvaranje kadrovskih potencijala za kvalitetan razvoj sporta, te razvoj mehanizma vođenja i finansiranja sporta;
- Formirati klubove za koje se pokaže da postoji interes i uslovi i uključiti ih u takmičarski sistem.

Sva udruženja, društva i klubovi razvili bi svoje institucije i način rada, a administrativne i finansijske poslove obavljali bi preko Sportskog saveza uz koordiniran rad sa nadležnom Opštinskom službom.

8. UNAPREĐENJE KULTURNIH SADRŽAJA

- Formirati fondaciju za unapređenje i razvoj kulture na nivou Opštine, te uključiti u javnu raspodjelu sredstva za kulturu na nivou Opštine i Kantona;
- Objedinjavanje i usaglašavanje djelovanja NVO, Omladinskih klubova i udruženja kroz jedinstven Centar za kulturu;
- Rekonstrukcija Doma kulture «Gavrilo Princip»;

- Obnova rada kulturno umjetničkog društva sa sekcijama i grupama;
- Finansijsko i organizaciono osamostaljivanje i djelovanje Gradske biblioteke;
- Osnivanje muzeja grada i opštine Bosansko Grahovo;
- Formiranje tima za naučno istraživanje kulturne i istorijske baštine opštine Bosansko Grahovo.

Sve obnovljene ustanove i društva iz ove oblasti razvili bi administrativni aparat, a svi administrativni i finansijski poslovi obavljali bi se preko centralne ustanove - Centra za kulturu Bosansko Grahovo.

9. PROMOCIJA NOVIH DEMOKRATSKIH VRIJEDNOSTI

Polazeći sa stanovišta da je pravo građanina da sudjeluje u upravljanju javnim poslovima jedno od demokratskih načela koja su zajednička svim članicama vijeća Evrope i uvjerenja da je ostvarivanje tog prava moguće najneposrednije na lokalnom nivou daje nam pravo na uvjerenje da postojanje lokalnih jedinica koje su stvarno odgovorne omogućavaju upravu koja je efikasna i bliska građanima.

Cijeneći da su lokalne jedinice jedan od temelja demokratskog društva nove demokratske vrijednosti promovisaće se kroz:

1. Stvaranje partnerskih odnosa sa građanima, civilnim sektorom i nosiocima privrednih aktivnosti tako što bi se:
  - U svim slučajevima gdje je to moguće i opravdano umjesto predstavničke (posredne) demokratije praktikovala direktna demokratija kroz neposredno odlučivanje građana,
  - U ostalim slučajevima povećao broj učesnika u procesu odlučivanja o pitanjima koja su od značaja za funkcionisanje i život u lokalnoj zajednici,
  - Princip provođenja politike lokalne uprave zamjenio uvođenjem inicijativa građana, nevladinih organizacija i nosioca privredne aktivnosti,
  - Umjesto dosadašnje prakse donošenja odluka koja se svodila na izbor lokalne vlasti uveo princip transparentnosti i odgovornosti u radu iste,
  - Predstavnici građana i nevladinog sektora i nosioci privrednih aktivnosti u što većoj mjeri uključivali u proces planiranja programa i projekata i predlaganja budžeta i odluka Opštinskog vijeća kroz komisije i radna tijela vijeća,
  - Više uvažavale inicijative nevladinog i privatnog sektora,
  - Lokalna vlast više eksponirala kao medijator, katalizator, finansijer i davaoc tehničke pomoći u planiranju i realizaciji razvojnih programa, a manje kao nalogodavac.

2. Djelovanje lokalne samouprave u okvirima utvrđenim Ustavom i zakonima o upravi i lokalnoj samoupravi uz uređivanje odnosa i upravljanje u interesu lokalnog stanovništva,
3. Afirmaciju Opštinskog vijeća kao dominantnog organa vlasti koji bi u što većoj mjeri uvažavao inicijative građana,
4. Obezbjedeње jednakih mogućnosti za sve i jačanje položaja građana,
5. Razvoj međuetničke, konfesionalne i rasne tolerancije i razumijevanja,
6. Obezbjedeње jednakopravnosti polova u vršenju vlasti u lokalnoj zajednici i društvenom životu,
7. Uključivanje mladih u razne sfere i tokove društvenog života u skladu sa Evropskom poveljom o učešću mladih u životu na opštinskom i regionalnom nivou,
8. Kooperativnost i afirmaciju koncenzusa kao načina donošenja odluka uz uspostavljanje mehanizma za rješavanje konflikata,
9. Obezbjedeње prava građana na zdravu životnu sredinu,
10. Podršku privatnoj inicijativi i kreativnom stvaralaštvu,
11. Razvijanje solidarnosti i raznih oblika samopomoći građana,
12. Saradnju sa drugim lokalnim zajednicama,
13. Zaštitu i očuvanje kulturnih, istorijskih i drugih vrijednosti.